

VAIKO RAIDA

Parengė psichologė Kristina Paradnikė

FIZINĖ RAIDA

1 lentelė. Pagrindiniai prenatalinės raidos etapai

Tri mėst ras	Savai- tės	Kūno ilgis ir svoris	Vystymasis
I	1		Zigotos dalijimasis ir blastocistos susidarymas. Blastocista nusileidžia į gimdą. Pradedama formuotis amnionas, chorionas, placenta ir virkštelė.
	2		
	3-4	0,6 cm	Atsiranda galvos ir nugaros smegenų užuomazgos. Pradedama formuotis širdis, raumenys, stuburo kanalas, šonkauliai ir virškinimo traktas.
	5-8	2,5 cm	Formuojasi veidas, rankos, kojos, pirštai ir vidaus organai, išsivysto odos jautrumas. Embrionas į dirgiklius reaguoja judėjimu.
	9-12	7,6; >30 g.	Vaisius sparčiai didėja. Pradedama funkcionuoti nervų sistema, raumenys. Pradedama spardyti, čiulpti pirštą, išsižioti, kvėpavimo judesiai, vystosi išoriniai lytiniai organai.
II	13-24	30,5 cm, 0,8 kg	Sparčiai auga. Motina jaučia judesius. Oda pasidengia lanuga. Pradedama formuotis prakaito liauka, susiformuoja visi galvos smegenų neuronai, akys reaguoja į šviesą, vaisius reaguoja į garsą.
III	25-38	50,8 cm, 3,4 kg	Bręsta plaučiai. Platėja pojūčių diapazonas, keičiasi vaisiaus elgesys. Motinos organizmas vaisiui perduoda antikūnus, kurie jį saugos nuo ligų.

Paskutinėmis nėštumo dienomis vaisius kaupia maisto medžiagas – gimęs kelias dienas gali išbūti be maisto. Jei gimsta laiku, naujagimiai būna pasirengę gyvenimui. Gimus vaiko būklė įvertinama pagal Apgar skalę.

Vertinama du kartus:

1. Ne vėliau 1 minutė po gimimo: 7-10 balų – normalu, mažiau nei 7 – kai kurios sistemos

funkcionuoja negerai, mažiau nei 4 – jungiama prie aparatų.

2. Po 5 min, o vėliau atliekami sudėtingesni tyrimai.

Požymis	0	1	2
Širdies dūžiai	0	1	2
Kvėpavimas	0	1	2
Raumenų tonusas	0	1	2
Refleksai (kai dirginama)	0	1	2
Odos spalva	0	1	2

2 lentelė. Ūgio ir svorio kitimas bei kvėpavimo dažnis pirmus dvejus metus.

Amžius	Vidutinis ilgis/ūgis (cm)	Augimo greitis	Vidutinis svoris	Svorio augimas	Kvėpavimo dažnis (per minutę)
1-4 mėn.	50-70	2,5 cm/mėn.	4-8 kg	100-200 g/sav.	30-40
4-8 mėn.	70-75	1,3 cm/mėn.	Dvigubai didesnis nei gimus	500 g/mėn.	25-50
8-12 mėn.	1,5 didesnis nei gimęs		Beveik tris kartus didesnis nei gimus	500 g/mėn.	20-45
12-24 mėn.	80-90	5-8 cm/m.	9-13 kg	130-250 g/mėn.	22-40
2 m.	85-95	7-13 cm/m/	Apie 4 k.didesnis nei gimus	1 kg/m.	20-35

3 lentelė. Fizinė vaiko raida nuo gimimo iki 6 m. amžiaus.

Amžius	Kas vyksta
1-4 mėnesiai	Galvos ir krūtinės perimetras yra beveik lygus pilvo perimetrui. Galva didėja po 2 cm/mėn iki dviejų mėnesių, po to po maždaug 1,5 cm/mėn ir tai svarbu smegenų augimui. Minkšti priekiniai ir užpakaliniai momenėliai.
	Raudonos dantenos.
	Sulaukęs 3 mėn. suka galvą į garsą.
	Kvėpavimas „pilvu“
	Atsiranda vieningi akių judesiai, kiek laiko po gimimo pradeda verksti su ašaromis. 6-8 savaičių kūdikis fokusuoja žvilgsnį į objektus ir suaugusiuosius. 12-20 savaičių kūdikis seka savo ranką akimis. Atsiranda spalvų matymas. 3 mėn. gali sekti žaislą akimis iš šono į šoną. Tokio amžiaus pradeda pamažu atsirasti abiakio regėjimo užuomazgos.
4-8 mėnesiai	Galvos ir krūtinės perimetrai beveik lygūs. Galva vis dar auga (1 cm/mėn. iki 6 mėnesio, po to apie 0,5 cm./mėn.), tai rodo normalų sveikų smegenų augimą. Užpakaliniai momenėliai užsidaro arba yra pilnai užsidarę, priekiniai vis dar minkšti.
	Gali pradėti dygti dantys (pirmiausiai atsiranda kandžiai). Dantenos gali būti raudonos ir ištinusios, gali būti būdingas seilėtekis, daiktų kramtymas, kandžiojimas, kaišiojimas į burną. Įsitvirtina tikra akių spalva. 6 mėn. pradeda skirti garso kryptį. Regėjimo aštrumas panašus į suaugusiųjų. Atsiranda erdvinio matymo užuomazgos.
	Kojos gali būti kreivos, kreivumas dingsta vaikui augant. Ant šlaunų, žastų ir kaklo atsiranda „kūdikiški riebalai“.
	Kvėpuojama „pilvu“, kvėpavimo dažnis priklauso nuo veiklos, skirtingų vaikų kvėpavimo ritmas skiriasi.
	Pradeda užsidarinėti priekiniai momenėliai. Galva ir krūtinė išlieka to paties dydžio.
12 mėnesiai	Atsiranda daugiau dantų (dažniausia pirmi du apatiniai kandžiai, tada du viršutiniai, tada dar keturi kandžiai ir du apatiniai krūminiai dantys), bet kai kuriems kūdikiams dar gali būti neprasikalęs nei vienas.

	<p>Vis dar kvėpuojama „pilvu“. Kvėpavimas varijuoja priklausomai nuo veiklos.</p> <p>Kūno temperatūra vis dar gali būti paveikta aplinkos sąlygų, oro, veiklos ar rūbų.</p> <p>Rankos išsivysčiusios labiau nei kojos. Kojos vis dar gali būti kreivos, pėdos plokščios.</p> <p>Vis dar auga „kūdikiški riebalai“.</p> <p>Tikrasis binokulinis regėjimas. Gali matyti už 4-6 metrų esančius objektus ir rodyti į juos ranka. 9-10 mėn. kūdikis žiūri, kur nukrito žaislai, sulaukę metų žaislus mēto ir žiūri, kur prapuls.</p>
12-24 mėnesių	<p>Svoris pasiekia vidutiniškai tris kartus daugiau nei buvo gimus. Mažėja augimo greitis. Kūno forma pamažu ima priminti suaugusiųjų.</p> <p>Kojos vis dar gali būti kreivos. Kūdikiui pradėjus vaikščioti pamažu nyksta kūdikiški riebalai nuo šlaunų, žąstų.</p>
	<p>Priekiniai momenėliai pasiekus ~18 mėnesių beveik visiškai užsidarę, galva paauga apie 1,3 cm kiekvieną mėnesį. Krūtinės plotas darosi didesnis nei galvos.</p>
2 metai	<p>Stovėseną statesnė, nors pilvas vis dar išsipūtęs, nes pilvo raumenys dar nėra pilnai susiformavę.</p>
	<p>Kvėpavimas darosi lėtas ir reguliarus.</p> <p>Kūno temperatūra vis dar kinta priklausomai nuo veiklos, emocinės būsenos ir aplinkos.</p>
	<p>Smegenys pasiekia 80 procentų suaugusio žmogaus smegenų dydžio.</p>
	<p>16 pieninių dantų beveik baigę dygti.</p>
3 metai	<p>Augimas yra pastovus, bet lėtesnis nei pirmus du metus.</p> <p>Kojos auga greičiau nei rankos. Gali pašokti net ir visiškai pritūpę, gali vaikščioti ant pirštų galų.</p> <p>Galva darosi proporcingesnė kūnui.</p> <p>Dingsta kūdikiški riebalai. Pilvas nebeišsikišęs.</p> <p>Per dieną turi sunaudoti vidutiniškai 1500 kal.</p>
	<p>Augimas yra pastovus, bet lėtesnis nei pirmus du metus.</p>
5 metai	<p>Kūnas panašių proporcijų kaip suaugusio žmogaus, galva panašaus dydžio į suaugusiųjų.</p> <p>Per dieną turėtų sunaudoti apie 1800 kal.</p>
	<p>Gali pradėti kristi pieniniai dantys.</p>
	<p>Pilnai išsivysto gebėjimas sekti objektus akimis ir abiakis regėjimas.</p>
6 metai	<p>Svorio augimas rodo didėjančią raumenų kiekį.</p> <p>Rekomenduojama suvartoti ~1600-1700 kal. per dieną.</p>
	<p>Širdies ritmas, kvėpavimas darosi panašus į suaugusiųjų.</p>
	<p>Pieninius dantis ima keisti nuolatiniai.</p>
	<p>Dažniausia tokio amžiaus vaikų regėjimo problema – trumparegystė.</p>

MOTORIKOS RAIDA

4 lentelė. Vaiko motorikos raida nuo gimimo iki 6 metų amžiaus.

Amžius	Kas vyksta
1-4 mėnesiai	Gerai išsivystęs čiulpimo refleksas. Ne iki galo susiformavęs rijimo refleksas ir liežuvio judesiai, vaikui gali būti sunku nustumti maistą į burnos galą.
	Griebimo refleksas (palietus delną, kūdikis stipriai suspaudžia kumštį). Landau refleksas, atsiranda apie 2-3 mėnesį (laikomas ant pilvo kūdikis kelia galvą aukštyn, įsitempia kojos)
	Judesiai platūs ir nekoordinuoti. Griebia objektus pilna ranka, nepakanka jėgos objektams išlaikyti. Aktyvesnės viršutinės kūno dalys (mojuoja rankomis, kelia rankas virš veido, siekia objektų). 1 mėn. Energingai mojuoja rankomis ir kojomis. 1 mėn. Gali sugriebti barškutį, bet tuoj pat jį pameta. 2 mėn. barškučiu jau gali ir mojuoti, bet vienu metu gali daryti tik vieną dalyką (pvz., žįsdamas negriežia barškučio). 3 mėn. šalia esančių daiktų siekia abiemis rankomis. 4 mėn. moka sudėti abi plaštakas vieną prie kitos. 4 mėn. imdamas daiktą žiūri tai į jį, tai į ranką. Dažnai iš karto nepavyksta daikto sugriebti, ranka atsiduria šalia daikto.
	Sukioja galvą į šonus, kai guli veidu į viršų. Iš pradžių negali pakelti galvos aukščiau kūno, nuo 3 mėn. kelias sekundes išlaiko galvą ir krūtinę pakeltas. 4-6 savaičių laikomas statmenai laiko iškeltą galvą. 3 mėn. statant, pėdomis remiasi į kietą pavirčių ir trumpam laikomas pastovi. 4 mėn. gulėdamas greitai ir laisvai sukioja galvą į visas puses. 4 mėn. atsirėmęs pasėdi 10-15 min., galvą laiko tvirtai ir tiesiai, nugara tvirtai ištiesta.
	Gerai susiformavęs mirksėjimo refleksas. Čiulpimo refleksas pasidaro savanoriškas (t.y., čiulpia jei nori). 4-5 mėnesį dingsta Moro refleksas (kai kūdikis jaučia prarandantis atsvarą po nugara, staigiai išskečia rankas, dažnai ima verkti). Atsiranda rijimo refleksas ir kūdikis gali kietą maistą perstumti iš burnos priekio į galą rijimui.
4-8 mėnesiai	7-8 mėn. gali paimti objektus, naudodamas pirštą ir nykštį. 8 mėn. gali paimti virvelę. 5-6 mėn. gali laikyti buteliuką viena ar abiem rankomis. Siekia objektų su abiem rankomis iš karto, vėliau siekia objektų viena arba kita ranka. 5 mėn. gali perkelti objektus iš vienos rankos į kitą. Sėdėdamas pasiima daiktą viena ar abiem rankomis, žaidžia su juo. Purto, laiko objektus, vartalioja juos, kiša viską į burną. 5 mėn. prisitraukia koją prie burnos ir čiulpia jos pirštą. 7 mėn. abejose rankose tuo pačiu metu išlaiko po vieną žaislą. 7 mėnesių jau dairosi, kur yra nukritęs žaislas. 8 mėn. daikto siekia ištiestais pirštais – tam skiria visą dėmesį.

	<p>Pakelia galvą, kai būna paguldytas. 5 -6 mėn. gali vikriai persiversti nuo nugaros ant pilvo. 5 mėn. prilaikomas sėdi, ištiesia nugarą. Sodinamas siūbuoja galva, bet laiko ją tvirtai ir tiesiai. 6-7 mėn. gali pasėdėti neatsirėmęs. 5 mėn. prilaikomas už pažastų remiasi, kilnoja kojas aukštyn, trypia, traukia kojas prie pilvo. 5 mėn. mėgsta siūbuoti kaip lėktuvas ištiesęs galūnes į šonus ir išrietęs nugarą. 6 mėn. į visas puses laisvai sukioja galvą, sukiojasi, raitosi, vartosi į visas puses. Gali įsitaisyti šliaužimo pozicijon, o nuo 6 -7 mėn. pradeda šliaužti, 7 mėn. ropinėti. 8 mėn. gulėdamas ant pilvo dairiasi.</p>
	Negali suprasti „Ne“ ar „Pavojinga“
8-12 mėnesiai	<p>Bando viena ranka pasiekti siūlomą objektą. Laisvai perkelia objektus iš rankos į ranką. Tyrinėja naujus objektus baksnodamas juos pirštu, daug dirba rodomuoju pirštu: rodo, baksnoja, stengiasi įkišti į skylutes, užkabina daiktus, juos stumia. 9-10 mėn. Gali pirštais suimti mažus objektus, žaislus, maistą. Gali krauti objektus į krūvą, talpinti vienus daiktus kituose. 10 mėn. atlieka skirtingus judesius: viena ranka ką nors laiko, o kita ką nors daro. Vienoje rankoje gali laikyti du mažus daiktus. 11 mėn. rankomis atlieka tuos pačius judesius vieną po kito, valgo šaukšteliu. Paleidžia objektus ar žaislus mesdamas, negali padėti objekto žemyn tikslingai.</p>
	<p>9-10 mėn. sėdi be atramos, laiko galvą, tiesi nugarą. Pradeda pats stotis. 9 mėn. gali iš stovimos padėties pats atsistėti. Pradeda stovėti vienas, remiasi į baldus kaip į atramą. Gali apeiti kliūtis žingsniuodamas pašoniui, 10 mėn. žingsniuoja šonu aplink baldus. Gerai laiko pusiausvyrą sėdėdamas, gali pakeisti padėtį nenukrisdamas. Gali šliaužti laiptais aukštyn ir žemyn. Nuo 9 mėn. ropodamas greitai apsisuka aplink. Su suaugusiojo pagalba gali vaikščioti. Gali mėginti pradėti eiti vienas pats. 11 mėn. stovi vienas, atsistoja iš tupimos padėties.</p>
	Stebi žmones, gali siekti 4-6 metru atstumu esančius žaislus. Specialiai mėto daiktus ir žiūri, kaip jie krenta.
	Imituoja tokiomis veiklas, kaip grojimas būgnu.
12-24 mėnesių	<p>Šliaužia greitai ir meistriškai. Stovi pats. Iki antrų metų beveik visi vaikai gali vaikščioti be pagalbos, bet dažni kritimai, ne visada gali apeiti kliūtis (baldus ar žaislus). Kad atsistėtų, prisilaiko už baldų, krenta ant užpakalio arba į priekį ant rankų ir tik tada atsisėda. Mėgina bėgti, bet dažnai nesugeba sustoti ir krenta ant grindų. Ropoja laiptais visomis keturiomis aukštyn ir žemyn. Išlipa iš vaikiškos lovytės, žaidimo maniežo.</p>

	<p>Džiaugsmingai stumdo arba tempia žaislus vaikščiodamas. Nuolat ima objektus ir juos mėto, kryptis darosi vis labiau apgalvota. Nešioja žaislus iš vienos vietos į kitą. Gali krauti juos į krūvą. Nuo dėžių, indukų nuima, atsuka dangčius. Gali perversti knygų puslapius. Mėgsta kreideles ir flomasterius, keverziodamas judesiams naudoja visą ranką. Mėgsta laikyti šaukštą (dažnai aukštyn kojom) ir gerti iš stiklinės ar puodelio, ne visada tiksliai pataiko maistą į burną, dažnai apsipila, apsidrabsto. Pats nusirengia.</p>
2 metai	<p>Gali apeiti kliūtis. Žaisdamas ilgam pritūpia. Lipa laiptais be pagalbos (bet „viena koja“) Gali kelias akimirkas išsilaikyti ant vienos kojos. Gali užlipti ant kėdės, apsisukti ir atsisėsti. Gali bėgti. Gali stovėti pasistiebęs.</p>
	<p>Dažnai tokio amžiaus jau moka naudotis tualetu (ar yra pasirengę mokytis naudotis tualetu), bet tikėtinos „nelaimės“.</p>
	<p>Gali pastatyti 4-6 daiktų bokštą. Keverzuoja, sugriebęs kreideles ar pieštukus visu kumščiu. Moka atidaryti duris su besisukančiomis rankenomis. Gali atsegti dideles sagas, didelius užtrauktukus.</p>
3 metai	<p>Lipa laiptais aukštyn – žemyn keisdamas abi kojas, gali nušokti nuo apatinio laipto ir nusileisti ant abiejų kojų. Gali laisvai balansuoti ant vienos kojos ar spontaniškai pašokti. Gali spardyti didelį kamuolį. Gali pagauti didelį kamuolį abiem rankomis. Gali mesti kamuolį virš galvos, bet nedideliu atstumu ir tikslumu. Gali sukti kojomis pedalus (pvz., važiuodamas triratuku).</p>
	<p>Reikia labai minimalios pagalbos valgant. Neša skysčio induką (pvz., vandens ar pieno stiklinę), nedaug išpildamas. Gali perpilti skysčius iš vieno indo į kitą.</p>
	<p>Gali versti knygos puslapius po vieną. Mėgsta žaisti kaladėlėmis. Gali pastatyti bokštą iš daugiau nei 8 dalių. Mėgsta žaisti su moliu: spaudžia, volioja, daro kamuoliukus. Sega dideles sagas, užtrauktukus. Pagerėjusi kreidelių/pieštukų kontrolė, piešia vertikalius, horizontalius ir apvalius brūkšnius. Laiko rašymo priemones smiliumi, didžiuoju pirštu ir nykščiu, nebe kumščiu. Kopijuoja apskritimus ir kryželius, paprašytas mėgina piešti žmogų Gali pradėti matytis dominuojanti ranka.</p>
	<p>Dažniausiai jau visiškai kontroliuoja šlapimo pūslę.</p>
	<p>Plaunasi ir nusiausina rankas, valosi dantis, bet nelabai kruopščiai.</p>

4 metai	<p>Eina tiesia linija. Gali šokinėti ant vienos kojos. Stovi ant vienos kojos bent 5 sekundes. Puikiai važinėja priemonėmis su pedalais, apvažiuoja kliūtis. Lipa kopėčiomis, į medžius, ant „karstyklių“ žaidimų aikštelėje. Gali bėgti ratu. Lengvai pradeda bėgti, sustoja, apibėga kliūtis. Peršoka 12-15 cm aukščio kliūtis, nusileidžia ant abiejų pėdų.</p>
	<p>Meta kamuolį viena ranka, gerėja taiklumas, didėja atstumas. Spiria kamuolį.</p>
	<p>Stato bokštą iš 10 ir daugiau kaladėlių. Formuoja figūras ir objektus iš molio: sausainius, gyvates, paprastus gyvūnus. Laiko kreideles/pieštukus su trimis pirštais. Piešia tikslingai: gali turėti idėją mintyse, bet dažniausiai sunkiai perpiešia ant popieriaus, dėl to sako, kad piešinyje kas kita. Gali suverti rutuliukus ant virvelės.</p>
<p>Apsirengia ir nusirengia.</p>	
5 metai	<p>Eina atbulomis. Lipa laiptais be jokios pagalbos skirtingomis kojomis. Gali išmokti daryti kūlversčius (bet reikia išmokyti daryti juos taisyklingai, kad nesusižeistų). Gali pasiekti pirštais pėdas nesulenkdamas kelių. Gali eiti ant buomo. Gali greitai ir gerai važiuoti triratuku, kai kurie vaikai išmoksta važiuoti dviračiu. Gali padaryti dešimt šuoliukų iš eilės nenukrisdamas. Gali laisvai išbalansuoti ant vienos kojos bent 10 s.</p>
	<p>Pagauna kamuolį, numestą iš daugiau nei 1 metro atstumo.</p>
	<p>Kopijuodamas iš paveikliuko ar modelio gali pastatyti trijų dimensijų struktūras su mažais kubeliais. Atkartoja daugelį figūrų ir raidžių: kvadratą, trikampį, A, I, O, U, C, H, L, T. Gali pradėti spalvinti spalvimo knygutėse neišeidamas už linijų. Gali kirpti žirkklėmis tiesią liniją (ne idealiai).</p>
	<p>Pakankamai gerai įsitvirtinusi dominuojanti ranka.</p>
	<p>Dažnai turi įsivaizduojamą draugą.</p>
	<p>Pats valosi dantis ir rūpinasi kitomis savo higienos reikmėmis.</p>
	<p>Judesiai darosi vis tikslesni, nors išliekia šioks toks nerangumas. Mėgsta greitą bėgimą, šokinėjimą, laipiojimą ir t.t. Sunkiai nusėdi vienoje vietoje. Supranta, kad vieni dalykai juda greičiau nei kiti ir pan.</p>
6 metai	<p>Džiaugsmingai dėlioja dėliones, žaidžia kaladėlėmis ar lego, mėgsta galvosūkius, kuriuose reikiai sujungti žodžius ar žodžius su paveiksliukais. Džiaugiasi, kai gali ką nors pagaminti.</p>
	<p>Džiaugsmingai mokosi važinėti dviračiu, plaukti, mėgsta supynes, kamuolio spardymą.</p>
	<p>Gali iškirpti iš popieriaus paprastas figūras. Gali užsirišti batus, susirišti kaspinėlių.</p>

KOGNITYVINĖ RAIDA

5 lentelė. Vaiko kognityvinė raida.

Amžius	Kas vyksta
1-4 mėnesiai	1 mėn. stebi daiktus, bet jų nesiekia. Vis dažniau žiūri į įvairios spalvos, šviesumo, formos daiktus. Bando akimis sekti žaislą, kai jis pasirodo regėjimo lauke. Akių judesiai darosi vis koordinuotesni.
	2 mėn. įdėmiai stebi aplinką, koordinuoja akių judesius sekdamas šviesą ar daiktą. Domisi dideliais, ryškiais daiktais, žiūri į veidus. Vienu metu sutelkia dėmesį į vieną daiktą. Sieja žmones su jų elgesiu (pvz., mama → maistas).
	3 mėn. akimis seka judančius daiktus. Koncentruoja žvilgsnį į mamos veidą. Greit pastebi kabančius daiktus – juos siekia abiem rankomis. Pradedą atpažinti šeimos narius. Akimis ieško, iš kur sklinda garsas. Rankomis tyrinėja veidą, akis, burną.
	4 mėn. būdrauja vis ilgiau. Tyrinėja žaislus, daiktus, domisi jų detalėmis. Koordinuoti galvos ir akių judesiai: akimis ir galvos pasukimu seka svyruojančius, judančius daiktus, išgirstą garsą. Atsidūręs svetimoje aplinkoje tai supranta. Vienus žaislus, daiktus mėgsta labiau nei kitus.
5-8 mėnesiai	5 mėn. būdrauja be pertraukos 1-2 val. Imant daiktą žvilgsnis klaidžioja nuo rankų prie daikto ir atgal. Atskiria tėvus nuo kitų asmenų. Sąmoningai ir sistemingai pamėgdžioja garsus, judesius.
	6 mėn. būdrauja vis ilgesnį laiką. Domisis dėžutėmis, varto. Laiko vieną kaladėlę ir siekia kitos, tuo pačiu metu žiūri į trečią. Nustoja verksti išgirdęs švelnią, lyrišką melodiją.
	7 mėn. vis ilgiau koncentruoja dėmesį. Ypač patinka garsus skleidžiantys žaislai.
9-12 mėnesiai	9 mėn. suvokia daiktų dydį, mažų daiktų siekia rodomuoju pirštu ir nykščiu, o didelių – abiem rankomis. Kaišioja pirštus į skylutes. Atsibosta tie patys garsai, veiskmai, pradeda nuobodžiauti. Laukia sugrįžtančio žmogaus ar daikto, kurį paleido iš rankų. Įdėmiai seka, stebi, kaip kas rašo. Supyksta, kai jo veiskmai nutraukiami.
	10 mėn. įsisavina daiktų savybes: glamžo popierių, krato barškutį, klausosi laikrodžio tikslėjimo. Domis dėžių turiniu, išima iš jų mažesnius ir smulkius daiktus arba paverčia ir stebi, kaip jie krenta. Vis labiau mėgdžioja kitų elgesį. Parenka į porą 2 vienodo dydžio kaladėles.

	<p>11 mėn. tyrinėja iš ko susideda daiktai (tiria varpelio šerdį, išvynioja iš popieriaus žaislą). Naudojasi priemonėmis tikslo pasiekimui: kad pasiektų ant sofos esantį žaislą, traukia jos užtiesalą. Nuo bokšto ašies numauna ir užmauna žiedus.</p> <p>12 mėn. daiktus suvokia kaip atskirus, kaip tam tikrą žaidimo dalį. Atsimena, kur paskutinį kartą matė žaislą, jo ieško, net jei nemato. Atsimena prieš valandą buvusių įvykius. Save atskiria nuo kitų žmonių, daiktų.</p>
12-24 mėnesių	<p>Mėgsta žaidimus, kai paslepiami žaislai. Iš pradžių paslėpto objekto ieško toje vietoje, kur matė jį paslėptą, vėliau, paaugęs, ieško ir kitose vietose. Perkelia žaislą į kitą ranką, kai gauna antrą žaislą. Žaidžia su 3-4 objektais. Siūlo ar rodo savo žaislus kitiems. Sudeda smulkius žaisliukus (kaladėles ar pan.) į dėžutę ar kibirėlį ir išberia. Žaidžia su indais, mėgina pastatyti lėles.</p>
	<p>Mėgsta žiūrėti į knygas su paveikslėliais. Gali įvardinti daugelį kasdienos objektų. Bando įjungti mechaninius objektus pastebėjęs, kaip tai daro kiti. Pradedą suprasti funkcinius ryšius tarp objektų, gerėja erdvinis supratimas (pvz., gali dėlioti kelių dalių dėlionės).</p>
	<p>Reaguoja veido išraiškomis, bet negali jų labai tiksliai imituoti. Daugelis vaikų su autizmu gali būti diagnozuoti tokio amžiaus.</p>
	<p>Akis – ranka judesiai geriau koordinuoti (gali sudėti objektus, tada juos atskirti ir pan.). Pradedą naudoti objektus kitiems tikslams, nei jie skirti (pvz., naudoti kaladėlę kaip laivą). Atlieka paprastas klasifikavimo užduotis pagal vieną kriterijų (pvz., atskiria žaislinius dinosaurus nuo žaislinių mašinų).</p>
2 metai	<p>Žino, kur turėtų būti pažįstami žmonės: pastebi jų nebuvimą. Ieško ir randa paslėptus daiktus. Gali pasakyti apie daiktus ir įvykius, kurie tuo metu nevyksta (tai ir kognityvinis ir lingvistinis tobulėjimas). Įvardina pažįstamus objektus. Atpažįsta ir išreiškia skausmą, pasako, kur skauda.</p>
	<p>Išreiškia daugiau smalsumo apie pasaulį. Stengiasi suprasti, kur nuriedėjo kamuoliukas, kur nubėgo šuo, iš kur kilo triukšmas. „Magiškas mąstymas“: pvz., mano, kad žaislinė meška yra tikra meška. Atranda priežasties – pasekmės ryšį: pvz., suspaudus katę ji pradeda šnypšti ir braižosi. Užsiima viena veikla vis ilgesnį laiką.</p>
	<p>Atidžiai klausosi istorijų, skirtų trijų metų vaikams. Adekvačiai komentuoja istorijas, ypač tas, kurios susijusios su šeima ir namais. Mėgsta žiūrėti į knygas ir gali vaidinti, kad „skaity“, pasakoja, ką mato paveikslėliuose. Mėgsta istorijas su mįslėmis, galvosūkiams.</p>
3 metai	<p>Vaiko kalbėjimas beveik visą laiką suprantamas. Teisingai pasako spalvų pavadinimus. Supranta sąvokas „toks pat“ ir „skirtingas“, atsako į tokius klausimus, kaip „Ką tu veiki?“, „Kas čia?“, „Kur?“, kai kalbama apie pažįstamus objektus, įvykius.</p>

4 metai	<p>Įvardina 8-20 raidžių, gali užrašyti kelias raides (spausdintines), o kartais ir savo vardą. Nedidelė dalis vaikų jau gali pradėti skaityti paprastas knygeles, kuriose yra nedaug žodžių ar kuriose mokoma abėcėlės.</p> <p>Mėgsta klausytis istorijų apie tai, kaip kas nors auga ar kas nors veikia.</p> <p>Gali suskaičiuoti nuo 1 iki 7, bet nebūtinai teisingai.</p> <p>Puikiai pasakoja istorijas.</p> <p>Įsitraukia į vis sudėtingesnius žaidimus, kuriuose reikia vaizduotės.</p> <p>Nupiešia žmogų su 2-4 kūno dalimis.</p>
	<p>Supranta sąvokas „rytas“, „pietūs“, „naktis“, supranta tokias sąvokas, kaip „aukščiausias“, „didžiausias“, „vienodas“, „daugiau“, gali išrinkti paveikslėlį, kuriame daugiausiai daiktų.</p> <p>Supranta kasdinių įvykių seką („Kai atsikeliu ryte, apsirengiu, valgau pusryčius, išsivalau dantis ir einu į darželį“).</p> <p>Žiūrėdamas į paveikslėlį gali pasakyti, kurios dalies trūksta.</p> <p>Seka dviejų-trijų dalių nurodymus, duotus individualiai ar grupėje.</p>
5 metai	<p>Iš smulkių kaladėlių pastato laiptus.</p> <p>Iš dviejų trikampių figūrų gali sudėlioti keturkampį.</p> <p>Supranta sąvokas „vienodos formos“, „vienodo dydžio“.</p>
	<p>Rikiuoja objektus pagal dvi kategorijas: pvz., spalvą ir formą.</p> <p>Skirsto grupę objektų pagal vieną bendrą požymį (pvz., maistas, gyvūnai, laivai).</p> <p>Gali išrikiuoti objektus nuo mažiausio iki didžiausio.</p> <p>Identifikuoja objektus sekoje: pirmą, antrą, paskutinį.</p> <p>Gali pasakyti, pvz., kuriame inde yra mažiau vandens.</p>
	<p>Kai kurie vaikai jau moka atpažinti valandas laikrodyje.</p> <p>Žino, kam yra skirtas kalendorius.</p>
	<p>Atpažįsta skaičius nuo 1 iki 10, gali suskaičiuoti iki 10 daiktų.</p> <p>Supranta sąvokas „tamsu“, „šviesu“, „anksti“, supranta konceptą „pusė“ (gali pasakyti, kiek dalių turi objektas, kai jis padalintas pusiau).</p>
6 metai	<p>Nekantrauja išmokti naujų dalykų.</p> <p>Užduoda klausimus „Kodėl?“, „Kas?“, „Kur?“, „Kada?“, „Kaip?“.</p> <p>Naudoja vaizduotę istorijų kūrimui.</p>
	<p>Gali nukopijuoti trikampį ir kitas geometrines figūras.</p>
	<p>Didėja dėmesio išlaikymo trukmė, ilgesnį laiką gali užsiimti viena veikla.</p>
	<p>Supranta laiką (šiandien, rytoj, vakar), atskiria metų laikus ir veiklas, kuriomis galima užsiimti skirtingais metų laikais.</p> <p>Atskiria puses (kairė/dešinė).</p> <p>Žino savo pirštų skaičių.</p>
7-11 metų	<p>Atpažįsta kai kuriuos parašytus žodžius, kai kurie vaikai jau gali gerai skaityti.</p> <p>Maišo arba atvirkščiai rašo konkrečias raides: b/d, p/g, t/f.</p>
	<p>Gali įsijausti į kitų vaidmenis.</p> <p>Moka atskirti klases ir atskirus objektus (katės yra gyvūnai, vištos ir zylės yra paukščiai).</p> <p>Plačiai naudoja kalbą.</p> <p>Vystosi logika, bet mąstymas konkretus.</p>
12 metų ir daugiau	<p>Vystosi abstraktus mąstymas.</p> <p>Naudoja įvairias problemų sprendimo strategijas.</p> <p>Moka pažvelgti į situaciją iš įvairių perspektyvų.</p> <p>Atskiria, kas tikra, o kas neįmanoma.</p> <p>Supranta metaforas.</p>

SOCIALINĖ – EMOCINĖ RAIDA

6 lentelė. Vaiko socialinė – emocinė raida.

Amžius	Kas vyksta	
1-4 mėnesiai	0-3 mėn. kūdikis reaguoja į mamos kalbą. 1 mėn. laikomas priglauistas nurimsta. Teigiamai reaguoja į esminių fizinių poreikių patenkinimą – nurimsta. 1 mėn. verkia, kai skauda. 4-6 sav. šypsosi tėvams.	
	2 mėn. reaguoja į žmones – mojuoja kojomis ir rankomis. Stebi judantį žmogų.	
	3 mėn. adekvačiai krykštauja iš džiaugsmo. 3 mėn. pasuka galvą į tą pusę, iš kur sklinda garsai, muzika, dainavimas. Kalbinamas atsako garsais. 3 mėn. stengiasi patraukti mamos dėmesį- šypsosi, taria garsus, juda. 3 mėn. pajunta, kad rankos ir kojos yra jo kūno dalis. 3 mėn. šypsosi pažįstamiems veidams, atpažįsta mamą.	
	4 mėn. nurimsta girdėdamas muziką, švelnias lyrines dainas. 4 mėn. bendraudamas juokiasi, klykia, jei žaidimas nutraukiamas. 4 mėn. parodo priešišumą, susijaudinimą.	
	5-8 mėnesiai	4-7 mėn. kūdikis naudoja skirtingus signalus norėdamas išreikšti skirtingus poreikius. 4-7 mėn. ieško mamos žvilgsnio. 5 mėn. mėgdžioja grimasas. Parodo baimę, pasišlykštėjimą, pasibjaurėjimą, pyktį. 5 mėn. išreiškia nepasitenkinimą, kai iš jo atimamas žaislas. 5 mėn. nustoja verkti, kai į jį kreipiamasi.
		6 mėn. atsisuka išgirdęs savo vardą. 6 mėn. skiria suaugusius nuo vaikų. Šypsosi, siekia paplekšnoti vaikus. 6 mėn. gali gėdytis svetimų, bijo svetimų žmonių.
		7 mėn. atskiria balso toną, kai kalbama draugiškai ar pikta, reaguoja į tai. 7 mėn. atskiria veidų išraiškas (šypsosi-nesišypso ir pan.)
8 mėn. labai prisirišęs prie mamos, bijo atsiskirti. 8 mėn. šaukia norėdamas sulaukti dėmesio. 8 mėn. priešinasi, kai bandoma apriboti kūdikio judėjimą.		
9-12 mėnesiai		9 mėn. laukia mamos, ypač ateinančios maitinti. 9 mėn. pradeda žaidimus, rodo iniciatyvą. Gina save, savo nuosavybę, kovoja dėl žaislo, traukia į save, neduoda, kai prašo. 9-10 mėn. susirūpinęs dėl svetimų. Bijoją neįprastų garsų, situacijų, nežinomų vietų.
		10 mėn. supranta aplinkinių pritarimą ar nepritarimą jo elgesiui ir veiksams. 10 mėn. verkia, kai kitam vaikui rodomas dėmesys.
	11 mėn. protestuoja, kai nutraukiamas žaidimas. Parodo, kas patinka, o kas ne. 11 mėn. žino žodžio „Ne“ reikšmę.	
	12 mėn. vienus žmones mėgsta labiau nei kitus. 12 mėn. paprašytas paduoda žaislą. 12 mėn. atsiranda verikimas iš pykčio. 12 mėn. iš mamos veido supranta jos emocijas (susinervinus, pikta, laiminga ir pan.).	

12-24 mėnesių	<p>Mažiau nerimauja dėl svetimų. Mėgsta būti laikomas ant rankų ir klausytis, kaip skaitoma. Džiaugiasi suaugusiųjų dėmesiu, mėgsta jausti, kad suaugusieji yra netoliese. Apsikabina, pabučiuoja. 1 m. mojuoja pasisveikindamas ir atsiveikindamas. Labai smalsiai tyrinėja aplinką ir žmones, turi būti atidžiai prižiūrimi, kad nepapultų į nesaugias situacijas.</p>
	<p>Gali turėti pykčio priepuolių, jei kažkas nepatinka arba būna pavargęs ar susierzinęs. Pradedą reikalauti nepriklausomybės, gali atsisakyti bendradarbiauti veiklose, kurios jam seniau patikdavo: pvz., priešinasi aprengiamas, maitinamas, maudomas. Nori bandyti daryti dalykus pats, be pagalbos.</p>
	<p>Atpažįsta save veidrodyje.</p>
	<p>Padedą tvarkyti žaislus. Žaidžia vienas, bet mėgsta kitų vaikų draugiją. Dažnai imituoja suaugusius žaidime.</p>
	<p>1 m. padeda aprengiamas. 1 m. supranta paprastas komandas.</p>
2 metai	<p>Pradedą atskirti save kaip atskirą individą. Pradedą nykti atsikyrimo nerimas.</p>
	<p>Susidomi žaidimu su kitais vaikais, bet žaidžia paraleliai, o ne kartu. Gali imituoti kitus vaikus ar rinktis panašius žaislus. Dažnai siūlo žaislus kitiems vaikams, bet vis tiek kaupia žaislus, yra savininkiškas. Kai žaidžia vienas, dažniausiai žaidimas paprastas, pasikartojantis. Imituoja kasdienes veiklas: gali mokinti sėdėti ant puoduko žaislus, maitinti lėlę.</p>
	<p>Atsiranda empatijos apraiškos: guodžia kitą išsigandusį ar užsigavusį vaiką, kartais pernelyg įsijaučia apsikabindamas kitus vaikus ar juos bučiuodamas. Supykęs ar susierzinęs naudoja fizinę agresiją. Ji po truputį nyksta gerėjant verbaliniams įgūdžiams. Būna pykčio priepuolių, kurių metu sunku su vaiku susikalbėti. Nekantrus, sunkiai išlaukia savo eilės. Gali būti nepaklusnus, valdingas su tėvais: gali būti reikalaujantis, įsakmus, nori, kad užgaidos būtų įgyvendintos iš karto. Dažnai tiesiog automatiškai sako „Ne“. Sunkiai priima sprendimus: nori visko, negali išsirinkti.</p>
	<p>Gali turėti įsivaizduojamų draugų. Bendras žaidimas su kitais vaikais. Žaidžia pakaitomis. Imituoja tėvus ir žaidimo draugus.</p>
	<p>Atvirai demonstruoja prieraišumą. Lengvai atsiskiria nuo tėvų. Nusirengia su pagalba.</p>
4 metai	<p>Apsirengia ir nusirengia su pagalba. Moka naudotis tualetu. Tampa vis labiau nepriklausomas.</p>
	<p>Draugiškas, kartais pernelyg entuziastingas. Labai staigiai ir nenuspėjamai keičiasi nuotaikos: gali juoktis veina akimirka, kitą jau verkti. Dažnai savanaudiškas. Siekia suaugusiųjų pritarimo, pagyrimų. Dažnai išsigalvoja istorijas, būdingi stiprūs perdėjimai pasakojant įvykius.</p>

	<p>Žaidime bendradarbiauja su žaidimo draugais. Dalyvauja grupinėse veiklose. Mėgsta vaidmeninius žaidimus ir vaizduotės reikalaujančius žaidimus.</p> <p>Gali turėti geriausią draugą.</p> <p>Pasitaiko, kad vaikas turi įsivaizduojamą draugą, su kuriuo kalbasi, kuriam jaučia stiprias emocijas.</p>
	<p>Mėgina spręsti problemas.</p> <p>Nori viską daryti savarankiškai, bet kažkam nepavykus lengvai įniršta.</p>
	<p>Dažniausiai remiasi verbaline, o ne fizine agresija. Dažniau piktai rėkia, nei mušasi, grasina (pvz.: „Aš nebedraugausiu su tavimi“, „Tu negali ateiti į mano gimtadienį“).</p> <p>Prasivardžiuoja, šaipymasis dažnai yra būdas atskirti nemėgiamus vaikus.</p>
	<p>3-5 m. atskiria liūdesį, pyktį ir laimę, moka pasakyti savo jausmus kasdienėse situacijose (nepatinka, patinka, verkiau ir pan.).</p> <p>3-5 m. mano, kad jei jam liūdna, tai liūdi visas pasaulis</p> <p>3-5 m. mąsto, kad žmogus gali jausti tik vieną jausmą vienu metu (pvz., arba piktas, arba laimingas, nesupranta dviprasmių jausmų)</p>
5 metai	<p>Nori būti toks, kaip draugai.</p> <p>Dažniausiai turi 1-2 geriausius draugus.</p> <p>Dalinasi žaislais, dažniausiai žaidžia bendradarbiaudamas, yra dosnus, dalinasi žaidimo idėjomis.</p> <p>Dažnai pasitaiko įsivaizduojamas draugas.</p>
	<p>Klauso taisyklių.</p> <p>Apsirengia ir nusirengia pats.</p> <p>Nori daryti dalykus vienas.</p> <p>Labai svarbūs pasiekimai.</p>
	<p>Rūpinasi silpnesniais.</p> <p>Mėgsta linksminti ir prajuokinti žmones.</p> <p>Geriau kontroliuoja emocijų šuolius.</p>
	<p>Supranta, kad berniukai ir mergaitės skiriasi.</p>
6-8 metai	<p>Atskiria vis daugiau jausmų.</p> <p>Atranda, kad žmonės gali slėpti savo tikrus jausmus.</p> <p>Nors atskiria savo emocijas, nemoka jų apibūdinti (pvz., kai jaučiasi liūdnas, sako, kad skauda pilvą).</p> <p>Dažnai negali vertinti įvykių iš kito asmens perspektyvos.</p>
	<p>Tai, kas vaikui pasirodo nesekmė, gali labai lengvai jį išvesti iš pusiausvyros.</p> <p>Negali pakęsti, kai kažkas vyksta ne taip, kaip vaikas nori.</p>
	<p>Mažiau priklausomas nuo tėvų, bet vis dar reikia artumo ir priežiūros.</p> <p>Pradedą suprasti mirties konceptą ir išreiškia baimę netekti tėvų.</p>
	<p>6 m. nesupranta etinių ar moralinių normų, ypač kai vaikui nepaaiškintos elgesio taisyklės.</p> <p>Tiki tokiomis vertybėmis, kokios yra perimtos iš kitų.</p> <p>Supranta, kai yra laikomas „blogu“.</p>
8-10 metų	<p>Gali atskirti, kai asmuo vienu metu jaučia kelias emocijas (pvz., liūdesį ir džiaugsmą).</p>

KALBOS RAIDA

7 lentelė. Vaiko kalbos raida.

Amžius	Kas vyksta
0-12 mėnesių	<p>0-9 mėn. gugavimas. 2 mėn. gerkliniai garsai panašūs į burkavimą. 3 mėn. taria vieną skiemenį - a, oh, ah. Klausosi kalbos. 4 mėn. vis daugiau guguoja. Mokosi tarti balsius ir priebalsius, skleidžia kelių tonų garsus. 5 mėn. pradeda tarti dvibalsius: ai, ei, a, ou, ištaria keletą priebalsių: d, b, l, m. 5-6 mėn. bando mėgdžioti intonacijas. 5-6 mėn. vis tiksliau reaguoja į žmogaus kalbos garsą: atsisuką į kalbėtoją. stebi jį, ypač jo veidą. Adekvaciai reaguoja į draugišką ir į piktą intonaciją. 6 mėn. reaguoja į savo vardą. 7 mėn. gerai ištaria skiemenis: ma, mu, pa, da, di, ba; juos katoja kelis karuts, pvz., ba-ba. 8 mėn. pamėgdžioja garsus, jų seką, bet dažnai sako garsus bet kaip. 9 mėn. klausosi, kai pats ir kiti taria garsus. 9 mėn. taria „tėtė“, „mama“ kaip specifinius vardus. 9-13 mėn. pirmi prasmingi žodžiai. 12 mėn. supranta paprastas instrukcijas, ypač jei jos lydimos fizinių užuominų ir tinkamos intonacijos.</p>
12-24 mėnesių	<p>Jungia žodžius ir garsus – panašu į kalbą. Naudoja vieną žodį išreikšti visą mintį, to žodžio reikšmė priklauso nuo aplinkybių (pvz., gali sakyti „Dar“, turėdamas omeny daugiau sausainių). Vėliau atsiranda dviejų žodžių frazės (pvz., „Dar niam niam“, „Tėtė ate“). Klauso paprastų nurodymų („Paduok tėčiui puoduką“). Paprašytas parodo pažįstamus žmones, gyvūnus, žaislus, kai kurias kūno dalis. Žodžius labai dažnai lydi gestai (pamoja ranka, rodo pirštu, norėdamas atkreipti dėmesį tempia už rankos ar pan.). Į paprastus klausimus atsako „Taip“ arba „Ne“, atitinkamai linksi galvą. 13-18 mėn. naudoja nuo 5 iki 50 žodžių, dažniausiai tai daiktavardžiai, susiję su maistu, gyvūnais, žaislais. Mėgsta daineles, bando prisijungti. Gali mėgdžioti kitų tariamus žodžius.</p>
2 metai	<p>Atsiranda pirmi dviejų – trijų žodžių sakiniai. Mėgsta klausytis, kai jam skaitoma. Supranta, kad kalba yra efektyvi norint gauti tai, ko nori. Kalba darosi prasminga. Naudoja 50 – 300 žodžių. Dažniausiai daug daugiau supranta, nei gali pasakyti. Kalba nėra sklandi, bet 2/3 vaiko kalbos turėtų būti suprantama suaugusiems. Užduoda daug klausimų Pradeda naudoti būdvardžius.</p>

3 metai	<p>Iki 1000 žodžių žodynas. Kalba 3-4 žodžių sakiniais. Naudoja daugiskaitą. Žino kūno dalių pavadinimus. Kalboje pradeda dominuoti veiksmažodžiai. Supranta paprastus klausimus apie jam artimą aplinką. Tačiau nebūtinai į visus klausimus gali atsakyti, nors ir supranta.</p>
4 metai	<p>Gali pasakyti savo vardą, pavardę, lytį, brolių ir sesių vardus. Kalba beveik visiškai suprantama, pilni sakiniai. Kalba apie dalykus ir įvykius, kurie tuo metu nevyksta. 3-4 m. adekvačiai atsako į paprastus klausimus klausimus: pvz., ką reikia daryti, kai išalksti, sušali ar pavargsti. Cituoja paprastas daineles ir eilėraščius.</p>
5 metai	<p>Žodyną sudaro daugiau nei 1500 žodžių. Žiūrėdamas į paveikslėlius pasakoja istorijas. Apibūdina paprastus žodžius pagal funkcijas („Kamuolys rieda“, „Lovoje miegam“) ir pan. Įvardina 4-8 spalvas. Atpažįsta humorą paprastuose juokeliuose, kuria juokelius ir mįsles. Moka pasakyti, iš kokio yra miesto, savo adresą, kada gimtadienis. Moka atsiliepti telefonu. Kalba beveik visiškai gramatiškai teisinga.</p>
6 metai	<p>Daug kalba. Kalba beveik kaip suaugusiojo, tik skurdesnis žodynas. Per dieną išmoksta 5-10 žodžių. Pastebi kitų gramatines klaidas. Užduoda daug klausimų. Mėgsta sakyti juokelius. Eksperimentuoja su žargonu, mano, kad tai juokinga. Skiria kairę ir dešinę beveik nesipainiodamas.</p>

SAVĖS SUPRATIMAS

8 lentelė. Savės supratimo etapai.

Amžius	Kas vyksta
9-12 mėn.	Atskiria save iš aplinkos.
15-18 mėn.	Atskiria, kur jo paties nuotraukos, kur kitų.
18-24 mėn.	Atsiliepia kviečiamas vardu.
28 mėn.	Moka pasakyti apie savo fizinius poreikius (valgyti, šalta).
3-6 m.	Moka apibūdinti savo išvaizdą. Atskiria save nuo kitų pagal elgesį ir išvaizdą (Vytas žemesnis už mane).
7-8 m.	Supranta, kad jo minčių kiti neskaito, kad tik pats jas geriausiai žino. Moka atskirti situacijas, kuriose jam sekasi gerai, kuriose blogai (pvz., „Moku skaičiuoti, bet dar nemoku gerai skaityti“).
10 m.	Supranta, kad gali kažką mokėti ir nemokėti toje pačioje srityje („Moku daugybės lentelę, bet nesuprantu dalybos“).

Parengė psichologė Kristina Paradnikė

www.paradnike.lt

kristina.paradnike@gmail.com

VAIKŲ BAIMĖS

9 lentelė. Kokios baimės būdingos skirtingo amžiaus vaikams.

Amžius	Būdingi baugiantys, nerimą keliantys dalykai
0-6 mėn.	Dideli garsai, fizinės atramos praradimas.
7-12 mėn.	Nepažįstami žmonės, staigūs, netikėti, smarkūs objektai.
1 m.	Atskyrimas nuo tėvų, svetimi žmonės, tualetas, sužeidimai.
2 m.	Didelis triukšmas, gyvūnai, tamsus kambarys, atsiskyrimas nuo tėvų, dideli objektai, asmeninės aplinkos pokyčiai.
3 m.	Kaukės, tamsa, gyvūnai, atskyrimas nuo tėvų.
4 m.	Atskyrimas nuo tėvų, gyvūnai, tamsa, triukšmas.
5 m.	Gyvūnai, „blogi“ žmonės, atskyrimas nuo tėvų, kūno sužeidimai.
6 m.	Antgamtinės būtybės (pvz., vaiduokliai, raganos), kūno sužeidimai, griaustinis ir žaibai, tamsa, pasilikimas vienam, atskyrimas nuo tėvų.
7-8 m.	Antgamtinės būtybės, tamsa, buvimas vienam, kūno sužeidimai.
9-12 m.	Testai ir kontroliniai darbai mokykloje, atsakinėjimas, kūno sužeidimai, išvaizda, bendravimo sunkumai, mirtis, žaibai ir griaustinis.
Paauglystė	Išvaizda, santykiai su bendraamžiais, mokykla, saugumas, ateitis, antgamtiniai reiškiniai, gamtinės katastrofos.

ASMENYBĖS RAIDA

10 lentelė. Asmenybės raidos stadijos (nuo gimimo iki 18) pagal E.Eriksoną.

Apytikslis amžius	Pagrindinis konfliktas	Kas būdinga
0-1 m.	<i>Pasitikėjimas - nepasitikėjimas</i>	Jei vaikas patiria meilę ir rūpestį, įgyja pasitikėjimą kitais. Jei mažai rūpinamasi ir vaikas nepatiria meilės, globos, formuojasi baikštumas, įtarumas ir pan., nepasitikėjimas aplinkiniais žmonėmis ir visu pasauliu. Šiame amžiuje krizės sprendimas visiškai priklauso nuo motinos ir kitų žmonių.
1-4 m.	<i>Savarankiškumas – gėda ir abejonės</i>	Siekia viską daryti pats, nori išsiaiškinti, ką gali valdyti, ką gali daryti (pvz. mokosi užsirišti batų raištelius, pasikloti lovą ir pan.). Labai dažnai šį savo norą reiškia žodžiais „aš pats“, „ne“ ir „mano“. Jei vaikui leidžiama savarankiškai atlikti tuos veiksmus, formuojasi savarankiškumo jausmas (nesvarbu, kad liko viena saga neužsegta). Jei neleidžiama, atsiranda gėda ir abejonės dėl savo gebėjimų. Gėda ir abejonės atsiranda ir tada, kai vaikas baramas dėl to, ką atlieka (pvz. jei sugalvoja perpylinėti karštą arbatą iš vieno puodelio į kitą).

Parengė psichologė Kristina Paradnikė

www.paradnike.lt

kristina.paradnike@gmail.com

4-6 m.	<i>Iniciatyvumas – kaltės jausmas</i>	Jei tai savarankiškas, pasitikintis vaikas, jis ima rodyt iniciatyvą – planuoja veiklas, kelia uždavinius ir pan. (jei gaus „į kailį“ už mėginimą užsitepti sumuštinį, tai vargu ar berodysiu iniciatyvą). Jei vaikas baudžiamas šiuo periodu, galima suformuoti kaltės jausmą, kad jis mažas, kvailas ir nieko nesugeba. Optimalu, kai draudžiama kažką daryti ir sakoma „ne“ tik tada, kai tai yra būtina, nes svarbu, kad vaikas neprarastų iniciatyvumo.
6-11 m.	<i>Meistriškumas - menkavertiškumas</i>	Vaikas jau gali daug ką atlikti iki galo. Tai optimalus amžius mokymuisi ir labai svarbu, kad mokydamasis vaikas patirtų sėkmę („aš sugebu atlikti“), kitaip formuojasi menkavertiškumo jausmas. Atsižvelgiant į tai kuriamos mokyklinės programos: vaikai yra labai skirtingi (vieni mokosi greičiau, kiti lėčiau ir pan.) ir svarbu sudaryti sąlygas kiekvienam vaikui patirti sėkmę.
11-18 m.	<i>Tapatumas – vaidmenų sumaištis</i>	Šiuo laikotarpiu ieškomi atsakymai į klausimus, kas aš esu, ko aš siekiu gyvenime, ką aš veiksiu ir pan. Šiuo laikotarpiu ieškoma ir gyvenimo prasmės. Jei vaikas randa atsakymus, formuojasi pasitikėjimas, tapatumo, saugios ateities jausmas ir pan. Jei neišsprendžiama krizė, ji turi didesnes pasekmes nei kitos krizės. Tačiau ją galima išspręsti vėliau - t.y., galimas krizės atidėjimas laike - moratoriumas.

MORALĖS RAIDA

11 lentelė. Esminiai vaikų moralės raidos etapai.

Apytikslis laikotarpis	Kas būdinga
Ankstyva vaikystė	Elgiasi tinkamai, nes bijo bausmės. T.y., elgesį apsprendžia bausmių vengimas.
Ikimokyklinukai	Elgesiu siekia patenkinti savo paties poreikius. Galėdamas padėti ar nepadėti visada žiūri, kokia nauda bus pačiam.
Ikimokyklinis – pradinės mokyklos amžius	Nelabai atsižvelgiama į kito žmogaus požiūrį.
Pradinė – vidurinė mokykla	Stereotipiniai gero ir blogo asmens įvaizdžiai ir rūpinimasis, ar bus pritarta elgesiui. Aplinkinių pritarimo siekis. Siekia užsitikrinti svarbių asmenų (pvz., draugų) pritarimą. Orientacija į konkrečias nustatytas taisykles: moralumo tikslas yra išlaikyti socialinę tvarką. Augant vaikui, siekia ne tik pritapti prie artimiausių draugų, bet ir visuomenėje.
Pradinė m-klos pab. – vidurinė m-kla	Samprotaujama atsižvelgiant į kito asmens požiūrį ir jausmus („Blogai jausiuosi, jei nepadėsiu, jis liks įskaudintas“). Abipusiškumo, bendros naudos svarba: suprantama, kad moraliai teisinga nėra visuomet lygu įstatymiškai teisinga.
Maža dalis vidurinė m-klos mokinių, suaugusieji.	Moralinis pasirinkimas yra aukščiau bendros naudos, jis pagrįstas internalizuotomis vertybėmis, normomis, troškimu išlaikyti sutartus įsipareigojimus ir įsitikinimu, kad visi yra orūs, lygus, turi savo teises („Aš blogai jausiuosi, jei jam nepadėsiu, nes žinosiu, kad nesilaikau savo vertybių“).

Parengė psichologė Kristina Paradnikė

www.paradnike.lt

kristina.paradnike@gmail.com

PRIERAISUMO RAIDA

12 lentelė. Prieraišumo vystymasis.

Apytikslis laikotarpis	Kas būdinga
0-12 sav.	Nediferencijuotos reakcijos: pirmaisiais mėnesiais vienodai reaguoja į <i>visus</i> aplinkinius: šypsosi, seka akimis, guguoja.
12 av. – 6 mėn.	Prieraišumo tapsmo fazė: kūdikis pradeda ksirti žmones, kitaip reaguoja į motinos išėjimą ar pasirodymą negu į kito suaugusio žmogaus. Skiria ne tik pažįstamą nuo nepažįstamo, bet ir artimuosius vieną nuo kito. Socialinės reakcijos tampa vis daugiau atrenkamos (ne bet kam šypsosi, o tik tam, kas daugiausiai patenkina jo poreikius ir suteikia daugiausiai malonumo). Nesvarbu ar tai motina, ar tėvas, auklė, kuri prižiūri. Prieraišumas formuojasi prie vieno žmogaus. Kūdikis visią priklausomas nuo suaugusiojo.
6 mėn. – 3-4 m.	Aiškiai susiformavęs prieraišumas. padidėjus kūdikio galimybėms (išmoksta šliaužioti, judėti), keičiasi ir jo prieraišumo išraiška. Jis jau pats gali siekti artumo su išskirtuoju asmeniu, mažiau draugiškas būna svetimiems žmonėms, o tai galiausiai virsta nepažįstamųjų baime. Pastebimas atsiskyrimo nerimas.
3 m. – 5-6 m.	Tikslingos partnerystės fazė: iki 3 metų galvoja tik apie savo poreikius, kitų jis nesupranta, o nuo 3 metų gali sąmoningai suprasti, iškentėti, atskyrimo periodą. Supranta motinos elgesio motyvus ir veiksmus.

13 lentelė. Prieraišumo tipai.

Tipas	Kas būdinga
Saugus priraišumas	Vaikas saugiai prisirišęs prie savo motinos, elgiasi laisvai jai esant, susidomi nepažįstamuoju ir akivaizdžiai sunerimsta motinai išėjus ir džiaugiasi jai sugrįžus. Tai pats adaptyviausias prieraišumo stilius. Tyrimai rodo, kad vaikas bus saugiai prisirišęs, kai tėvai yra prieinami ir gali reaguoti į vaiko poreikius tinkamu būdu.
Nerimastingas – besipriešinantis nesaugus prieraišumas	Nerimastingas ir tyrinėdamas, ir dėl nepažįstamųjų, net tada kai mama yra. Mamai išėjus, vaikas ypatingai sunerimsta. Grįžus mamai elgiasi prieštarinčiai (nori nubausti ir pan.). tokio vaiko tėvai dažniausiai elgiasi nenuosekliai: atstumia, kad galėtų kontroliuoti, būna nepakankamai jautrūs vaiko poreikiams. Tokie vaikai bijo atstūmimo, dėl to yra priklausomi, nerimastingi, jaučia didelį kaltės jausmą.
Nerimastingas – vengiantis nesaugus prieraišumas	Vaikas vengia arba ignoruoja mamą, rodydamas mažai emocijų mamai išėjus ar sugrįžus. Nelabai domisi žaislais. Su nepažįstamaisiais elgiasi panašiai kaip su motina. Toks vaikas jaučiasi nemylimas, kelia kitiems didelius reikalavimus.
Dezorganizuotas prieraišumas	Vaikas vertina savo motiną ir kaip bauginančią, ir kaip nusiraminimo šaltinį. Vaikas neranda bendrumo su motina. Siekia jos dėmesio keistais būdais (slepia veidą, sustingsta, žiūri į šalį).

Sutrikusių ankstyvųjų santykių priežastys:

Pogimdyvinė depresija.
 Vaiko hospitalizacija.
 Tėvai, patys patyrę traumų vaikystėje.
 Genetiniai veiksniai.
 Vaiko raidos sutrikimai (pvz. aklas arba kurčias).
 Poreikių nepatenkinimas ir pan.

Prieraišumo sutrikimų pasekmės

Nepasitikėjimas.
 Intymumo baimė.
 Nuolatinis gėdos jausmas.
 Jausmas, kad yra nemylimas arba blogas.
 Sunkumai prašant pagalbos.
 Žemas savęs vertinimas ir pan.

PIEŠINIO RAIDA

14 lentelė. Vaiko piešinio raida.

Apytikslis laikotarpis	Kas būdinga
18 mėn. – 4 m. Kaverzionių stadija	Atsitiktinės keverzonės: vaikui teikia malonumą paišyti ant lapo, bet keverzionės nieko konkretaus nevaizduoja.
	Kontroliuojamos keverzonės: vaikas randa ryšį tarp rankos judesių ir to, kas lieka ant lapo. Vaikas ima kartoti savo judesius. Gali sujungti rutuliuką.
	Pavadintos keverzonės: vaikas gali įvardinti tai, ką nupaišo.
4 – 7 m. Ikischematinė stadija	Vaiko piešiniuose dažniausiai vaizduojamas žmogus. Keičiantis amžiui, kinta ir piešinys. Augant atsiranda daugiau detalių. „Galvakojis“ būdingas 3-4 metų vaikams. Galvakojiams būdingi du elementai: galva ir kojos (vaikai piešdami neturi tikslo). 5 metų vaikai pradeda skaičiuoti ir labai nori, kad piešiamas žmogus būtų tikslus (penki pirštai). Šioje stadijoje pagrindinis grafinis simbolis – žmogus. Svarbu, kad penkių metų vaiko bent kai kurie piešiniai suaugusiems būtų suprantami. 4-7 metų vaikai ima rinktis spalvas, eksperimentuoja. Labai svarbu, kad suaugęs vaiką paremtų, padrąsintų.
7 – 9 m. Schematinė stadija	Jei antroje stadijoje vaikas eksperimentuoja, tai šioje stadijoje vaikas turi asmeninius simbolius (žmogaus, namo). Šioje stadijoje vaikas ima piešti pagrindą (ribą) (iki to laiko piešiniai „plaukioja“). „Peregimas“ piešinys: pvz., name žmogelis – peršviečiamas piešinys. Ką turi kišenėje, portfelyje – matosi „kiaurai“. Paryškina tas kūno vietas, kurios svarbios ar kelia emocijas.
9 – 12 m. Realistinis piešinys	Pasidaro svarbi kitų vaikų nuomonė, atsiranda nuostata, kad piešimas – mergaičių užsiėmimas. Atsiranda daugiau objektų, jie tikslesni, persidengia, atsiranda perspektyva. Nebepiešia pagrindo, nes mano, kad ir be jo gerai vaizduoja erdvę.
12 – 14 m.	Berniukai beveik nebepiešia. Labai kritiškai vertina piešinius, pasidaro svarbus galutinis rezultatas.

LYČIŲ SKIRTUMŲ SUVOKIMAS

15 lentelė. Lyčių skirtumų suvokimo raida.

Apytikslis laikotarpis	Kas būdinga
2 – 5 m.	<p>Vaikai mokosi teisingai priskirti save ir kitus tam tikrai lyčiai. 2 m. vaikai ima įsisavinti elgesį, susijusį su lytimi, pasirenka veiklą, atitinkančią lytį.</p> <p>2,5 m. vaikai gali suskirstyti berniukus ir mergaites ir gali atsakyti į klausimą „Tu berniukas ar mergaitė?“, bet nesupranta, ką tai reiškia, mano, kad lytį galima pakeisti pakeitus išvaizda.</p> <p>3 m. vaikas gali sunerimti, jei mama apsirengia vyriškais rūbais – gali susirūpinti, kad mama gali tapti vyru. Normalu, jei trijų metų berniukas klausia, ar užaugęs ir jis galės būti mama.</p> <p>3 m. vaikai labai greitai perima lyčių stereotipus (mergaitės mandagios, berniukai triukšmingi, vyrai neskalbia, negamina maisto, o moterys neskraido lėktuvais ar pan.).</p> <p>Ikimokyklinukai gali sakyti, kad berniukas virs mergaite, jei žais su lėle.</p>
5 – 7 m.	Supranta, kad lytis yra pastovi, nepriklausomai nuo išvaizdos.

Literatūra:

1. Mash E. J., Wolfe D. A. *Abnormal Child Psychology (Fourth Edition)*. Wadsworth, 2010.
2. Sattler J.M., Hoge R. D. *Assessment of Children: Behavioral, Social and Clinical Foundations*. San Diego, 2006.
3. Žukauskienė R. *Raidos psichologija*. Vilnius, 2007.